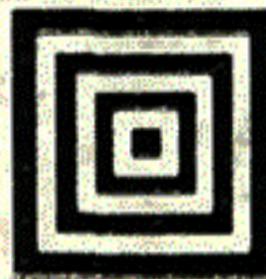

9679

Γ. ΣΚΛΗΡΟΥ

ΚΡΙΤΙΚΕΣ ΣΕΛΙΔΕΣ

ΕΠΑΝΑΣΤΗΜΑ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΕΠΑΝΑΣΤΗΜΑ ΒΕΛΛΙΩΝ ΔΙΟΙΚΕΦΙΑΣ
ΕΠΑΝΑΣΤΗΜΑ ΒΟΔΑΝΙΚΗΣ φιλοσοφίας
ΑΙΓΑΙΟΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ Θ. ΠΕΤΣΙΩΝ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ
ΔΙΕΘΝΟΥΣ
ΕΠΙΚΑΙΡΟΤΗΤΟΣ
■
ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑ

Ε.Δ.Π.Κ.
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2008

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΑΝ.ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ

Ε.Γ.Δ πζκ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2008

Γ. ΣΚΛΗΡΟΥ

ΚΡΙΤΙΚΕΣ ΣΕΛΙΔΕΣ

ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΑΛΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΔΙΕΥΘΥΝΗΣ: ΑΝ.ΚΑΘΑΡΙΣ ΕΠΑΝΑΖΕΜΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΠΑΝΑΖΕΜΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ — ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ
ΘΑΝΑΣΗ ΑΝΤΩΝΟΠΟΥΛΟΥ

ΤΟΜΟΣ Α'

Α ΘΗΝΑ
1971

Ε.Γ.Δ. πς Κ.Π.
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2008

★ ΕΞΩΦΥΛΛΟ : Φωτογραφία του Συγγραφέα.

★ ΟΠΣΩΦΟΦΥΛΛΟ : Φωτοτυπία χειρογράφου Γ. Σκληρού.

★ Διατηρήθηκε πιστά ή δρθογραφία του συγγραφέα.

Θεσσαλονίκη : Έρμος 44 τηλ. 29493

Αθήνα : Ιπποκράτους 32 τηλ. 618921

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Α. Ο Γ. ΣΚΛΗΡΟΣ ΚΑΙ Η ΕΠΙΔΡΑΣΗ ΤΟΥ ΣΤΗ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗ ΚΟΙΝΩΝΙΑ

Λίγες μορφές τῆς Νεοελληνικῆς Ἱστορίας κρίθηκαν τόσον διαφορετικά κι' ἀνόμοια δυστοπία δός ο Γ. Σκληρός. Πέρασαν περίπου ἑξήντα χρόνια ἀπ' τὴν ἐποχὴν (1907) που μᾶς ἔδωσε τὴν πρώτη μελέτη: «Τὸ Κοινωνικὸ μας Ζῆτημα». Πολλὲς οἱ γνῶμες που διατυπώθηκαν γιὰ τὸ ἀτομό του, γιὰ τὸ ἔργο του, γιὰ τὴν ἐπίδρασή του στὴν Νεοελληνικὴ Κοινωνία. Ο καθηγητὴς Ν. Βένης θεωρεῖ τὸν Σκληρὸν ὡς «τὸν πρῶτον εἰς τὴν κοινωνικὴν καὶ πολιτικὴν Ἱστορίαν μας, ὁ δοποίος ἐπεχείρησε νὰ ἀνατάμπῃ ἐπιστημονικῶς τὴν κατάστασιν τῆς χώρας ἀπὸ Ιστορικο-ὕλιστικῆς σκοπιᾶς, ὡς καὶ τὸν πρῶτον διατυπώσαντα Ιστορικὰς κρίσεις περὶ τῶν ἐν Ἑλλάδι κοινωνικῶν δυνάμεων».

Ο παιδαγωγὸς Α. Δελμοῦζος παροτρύνει «Διαβάστε τὸν καὶ θὰ σᾶς ἀναγκάσῃ νὰ τὸν παραδεχθῆτε νὰ τὸν πολεμήσετε»

Ο Ν. Γιαννιδὸς σημειώνει: «στὰ βιβλία τοῦ Σκληροῦ βλέπουμε τὴν πρώτη ἀληθινή, ρεαλιστικὴ Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἐθνους, καὶ στὸν Σκληρὸν τὸν ὅδηγὸ πρὸς μία νέα Ἑλλάδα, συγχρονιαμένη μὲ τὴν ὅλην πολιτισμένη ἀνθρωπότητα.»

Ἀκόμη καὶ ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν Χρύσανθος δ «ἀπὸ Τραπεζούντος» συντοπίτης καὶ συσπουδαστὴς τοῦ Γ. Σκληροῦ στὴν Γερμανία, γράφει: «Ἡτο δ Σκληρὸς Ισχυρὰ φυσιογνωμία καὶ δεινὸς συζητητὴς» καὶ πιὸ κάτω σημειώνει «... Ὁμιλοῦμεν περὶ τοῦ Γ. Σκληροῦ, δ ὅποι-

ος δυστυχῶς φθίνει εἰς Κάιρον. Κρίμα εἰς τὸ "Εθνος τὸ ὅποιον θὰ ἀπολέσῃ ἔνα νεοέλληνα δημιουργόν».

'Ο Γιάννης Κορδάτος τόσο στὴν 'Ιστορία τοῦ 'Ἐργατικοῦ Κινήματος, ὡς καὶ στὴν 'Ιστορία τῆς 'Ελλάδος σημειώνει τὸν προδρομικὸν ρόλο τοῦ Σκληροῦ στὴν ἐξέταση τῶν κοινωνικῶν φαινομένων τῆς χώρας. "Ἄν καὶ μέσα ἀπὸ τὴν δογματικὴν διόπτρα του διέκρινε ἔνα Σκληρὸν παραποιητή τοῦ μαρξισμοῦ.

Αὐτὴν εἶναι ἡ μία κατηγορία ἀπόψεων. Γιὰ ἄλλους – ὅπως ὁ "Ιδας" ("Ιων Δραγούμης"), ὁ Δ. Ζαχαριάδης, ὁ Π. Βλαστός, ὁ Μάρκος Τσιριμώκος – ἡ ἀξία τοῦ Σκληροῦ εἶναι μικρότερη.

Τέλος ἄλλοι – κυρίως ἡ πνευματικὴ ἡγεσία τῆς "καθεστικούς τάξεως" – ἃν δὲν τοῦ ἀρνοῦνται κάθε ἀξία, πασχίζουν νὰ τὸν ἀγνοοῦν.

Διακρίνεται ὑστερ' ἀπὸ ὅλα αὐτὰ πόσο δύσκολη εἶναι ἡ ἀντικειμενικὴ ἀξιολόγηση τοῦ "Ἐργου τοῦ Σκληροῦ, ἃν προσπαθήσει κανεὶς νὰ τὸν κρίνει εἴτε ἀπομακρύνοντάς τον ἀπὸ τὴν ἐποχὴν στὴν ὥποια ἔδρασε εἴτε ἀγνοῶντας τὸ ιδεολογικὸν ύπόβαθρο στὸ ὥποιο στρίχθηκε.

"Ωστόσο εἶναι κοινὴ παραδοχὴ ὅτι ἡ δράση καὶ τὸ ἔργο τοῦ Σκληροῦ, μοναδικὸ γιὰ τὴν ἐποχὴν του, πλατύ, πιάνει ὅλους τοὺς τομεῖς τῆς πολιτικῆς καὶ κοινωνικῆς δραστηριότητας. Γιὰ 'κείνους, τοὺς συγγραφεῖς ἡ τοὺς ἄλλους, ἡγέτες, ποὺ ἐργάζονται σὲ μιὰ περιοχὴ δημιουργοῦνται τὸν Σκληρόν, καὶ πρῶτοι αὐτοὶ προσπαθοῦν ν' ἀνοίξουν δρόμο τότε καὶ τὰ λάθη καὶ οἱ "παραπομπεῖς" εἶναι κάτι τὸ ἀναπόφευκτο. Ή βαθμιαία προσαρμογὴ στὴ σκέψη τοῦ Σκληροῦ τῆς 'Ελληνικῆς πραγματικότητας καὶ παράλληλα ἡ προσήλωσή του στὴν ἀπόλυτη ἐφαρμογὴ τῆς θεωρίας, τὸν ἔφερε σὲ σύγκρουση μὲ τὴν νέα πραγματικότητα ποὺ δημιούργησε ἡ 'Οκτωβριανὴ 'Επανάσταση στὴ Ρωσία. Γιὰ τὸν Σκληρό, τὸν Κάουτσκυ ἡ τὸν Πλεχάνωφ, μαθητὴς τοῦ ὥποιου ἦταν ὁ Σκληρός, δὲν ἦταν δυνατὴ ἄλλη πορεία πρὸς τὸ Σοσια-

λισμὸς, ἀπὸ κείνη ποῦχε προσδιορίσει ὁ Μάρξ καὶ ὁ "Ἐνγκελς. Δὲν ἦταν δυνατὸς ἀπ' εὐθείας τὸ πέρασμα ἀπὸ τὴν Φεουδαρχία στὸ Σοσιαλισμὸν χωρὶς τὸ πέρασμα ἀπὸ τὰ ἐνδιάμεσα στάδια τοῦ Βιομηχανικοῦ μετασχηματισμοῦ. Αὐτὴν ἡ δογματικὴ προσήλωση τοῦ Σκληροῦ στὰ «κείμενα» διαμόρφωσε τὴν στάση του ἀπέναντι στὰ Ρωσικὰ γεγονότα καὶ σὲ νεώτερες ἔργασίες του, (Φιλοσοφία τοῦ Πολέμου καὶ τῆς Εἰρήνης) ἔδωσε στὸ «Μαρξισμὸν μία ὅψη σκληρή, σχεδὸν ξένη πρὸς τὸν Μαρξιστικὸν Ούμανισμό». Ἀλλὰ καὶ ἡ παρεμβολὴ γιὰ τὴν ἐξέταση, συγκεκριμένα, τῶν 'Ελληνικῶν Κοινωνικῶν φαινομένων νέων παραγόντων λ.χ. τοῦ φυλετικοῦ, Ιστορικοῦ (Σύγχρονα προβλήματα τοῦ 'Ελληνισμοῦ) δημιούργησαν τὴν ἐντύπωση τῆς κάποιας ἀπομακρύνσεώς του ἀπὸ τὸν Μαρξισμό. Ὁ προσδιορισμὸς δημιώς τῶν χρονικῶν ὀρίων μέσα στὰ διόποια ἔδρασε Ιδεολογικὰ καὶ δημιούργησε δὲ Σκληρὸς, ὑστερα μάλιστα ἀπὸ τὸν Πρῶτο Παγκόσμιο Πόλεμο καὶ τὴν σύγχυση ποὺ προκάλεσε στὸ παγκόσμιο ἔργατικὸ κίνημα, μὲ συνέπεια τὴν διάσπασή του καὶ τὴν διαφορετικὴν Ιδεολογικὴν καὶ πρακτικὴν μεθόδευσι τοῦ ἄγωνα του, ὑποβοηθεῖ ἀποτελεσματικὰ στὴν κριτικὴ τοποθέτησή μας ἀπέναντι στὸ ἔργο του.

Β' Ο Γ. ΣΚΛΗΡΟΣ ΚΑΙ Η ΕΠΟΧΗ ΤΟΥ

Παράλληλα μὲ τὴν κίνησην γιὰ τὴν πολιτικὴν ἀποκατάστασην τοῦ Γένους πρὸς τὰ τέλη τοῦ δεκάτου ὀγδόου αἰῶνα στὸν πνευματικὸ χῶρο τοῦ Νέου 'Ελληνισμοῦ τρία ρεύματα εἶχαν ξεχωρίσει ποὺ συνέτειναν στὸν ίδιο στόχο: Νὰ ἔτοιμάσουν μὲ τὴν μόρφωση τὴν ἀνάστασην τοῦ σκλαβωμένου Γένους. Καὶ στὰ τρία κεντρικὴ κατευθυντήρια γραμμὴ γιὰ τὴν ἐπίτευξη τοῦ σκοποῦ ἦταν τὰ κλασσικὰ γράμματα. Τὸ πιὸ πλατὺ ρεῦμα ἦταν ὑποδουλωμένο στὴν βαριὰ κληρονομιὰ τῆς παράδοσής μας.

Οἱ ὄπαδοὶ του «ἀγνοοῦσαν τὸ νέο 'Ελληνισμὸν» τὸ

ζωντανό γλωσσικό δργανό τὸ περιφρονοῦσαν, γιατὶ ήταν γέννημα τῆς σκλαβιᾶς», μὲ τὰ μάτια καρφωμένα στὸ παρελθόν προσδοκοῦσαν μιὰ Ἑλλάδα «τῶν περασμένων μεγαλείων».

Αντίθετα οἱ δημοτικιστὲς, βαθειὰ διαπωτισμὲνοι ἀπὸ τὸ δυτικὸ διαφωτισμὸ, δχι μόνον δὲν περιφρονοῦν τὴ σύγχρονή τους πραγματικότητα, ἀλλὰ ἔχουν στρέψει σ' αὐτὴ τὴν προσοχὴν τους καὶ ἀναγνωρίζουν τὴν βασικὴ σημασία τοῦ ζωντανοῦ γλωσσικοῦ τῆς δργάνου καὶ προσπαθοῦν νὰ τὸ καλλιεργήσουν καὶ τὸ ύψωσουν σὲ γλῶσσα γραπτή. Πιστεύουν δτὶ ἔτοι θὰ δώσουν στὸ γένος μία οὐσιαστικὴ καὶ θετικὴ μόρφωση καὶ δτὶ ἡ γνώση τῆς σύγχρονῆς πραγματικότητας εἶναι τὸ κλειδὶ γιὰ τὴν δρθὴν κατανόηση τῶν κλασσικῶν.

Ανάμεσα στὰ δυὸ ἀντίμαχάμενα αὐτὰ ρεύματα στάθηκε ὁ Κοραῆς καὶ χάραξε τὴν «μέσην ὁδῶν». Ἀλλὰ ἡ προσπάθεια γιὰ διόρθωση καὶ προσαρμογὴ τῆς ζωντανῆς γλώσσας στὸ τυπικὸ τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς ἀνοιξε καὶ ἀπὸ τὴν πλευρὰ τοῦ Κοραῆ τὸ δρόμο πρὸς τὸν ἀρχαῖο. Τὸ κίνημα τῆς «μέσης ὁδοῦ» μὲ τὴν πάροδο τοῦ χρόνου συνταυτίστηκε μαζί του.

Ἡ ἔναρξη τοῦ Ἀγῶνα, οἱ διακριρύξεις τοῦ Fallmeyer: δτὶ οἱ Νεοέλληνες δὲν ἔχουν φυλετικὴ συγγένεια μὲ τοὺς ἀρχαίους, παρὰ κατάγονται ἀπὸ τοὺς Σλαύους, ὁ νεοκλασσικισμὸς τῶν Bauarῶν, ποὺ κυβερνοῦν τὴν Ἑλλάδα καθὼς καὶ ἡ Ἐκκλησία, καθορίζουν τὸ γλωσσικὸ ἔνδυμα τοῦ νεοσύστατου Ἑλληνισμοῦ, μακρὺ ἀπὸ τὴν πραγματικότητα. Δὲν μποροῦν δμως νὰ ἀποτρέψουν τὴν ἀργή, ἔστω συνειδητοποίηση τῆς ἐνότητας τοῦ Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ. Ἰστορικὴ Ἔρευνα (Παπαρηγόπουλος, Ζαμπέλιος κ.ἄ.) καὶ ἡ μελέτη τῶν ἡθῶν καὶ ἐθίμων, ἀπὸ Ἑλληνες καὶ ξένους καθορίζουν μία νέα διπλικὴ γνῶντα γιὰ τὴν ἀντίκρυση τοῦ Ἑλληνισμοῦ σὰν μιᾶς ἀδιάκοπης συνέχειας. «Ἡ ἀρχαία Ἑλλάδα, ζῇ μέσα στὴ σύγχρονη μὲ τὰ ἡθη τὰ ἐθίμα, τὶς παραδόσεις, τὰ δημοτι-

καὶ τραγούδια καὶ τὸ πνεῦμα ποὺ καθρεφτίζουν (Ν. Πολίτης).

Ταῦτα όμως ή ἀστικὴ ἀνάπτυξη, μὲ τὴν ἀνάπτυξην βιομηχανίας καὶ τῶν ἐμπορικῶν συναλλαγῶν μὲ τὴν Δύση, καὶ τὴν συνακόλουθην ἀνοδον πολιτιστικοῦ καὶ πνευματικοῦ ἐπιπέδου, δυναμώνει τὸ αἴτημα γιὰ Ἀλλαγή. Ἡ συντριβὴ τοῦ '97 ύπηρξε ἔνα σκληρὸ μάθημα αὐτογνωσίας. Τὸ "Ἐθνος" συνειδητοποίησε σχεδὸν αὐτόματα τὴν σύγχρονη πραγματικότητα καὶ ἀνοίξει τὰ μάτια του στὶς ἀπαιτήσεις της. Τὸ Κίνημα τοῦ «Νουμᾶ» μὲ τὴν εἰκονοκλαστικὴν ταχτικὴν μπῆκε στὴν πρωτοπορία τοῦ ἀγῶνα γιὰ τὴν ΑΛΛΑΓΗ. Στὴν κρίσιμη ἀκριβῶς αὐτὴν στιγμὴν ἔδωσε τὸ παρὸν δὲ Σκληρός, μὲ τὴν μικρὴν μελέτην του «Τὸ Κοινωνικό μας Ζήτημα» καὶ ξεκαθάρισε τὸ νεφέλωμα ποὺ ἐπικρατοῦσε στὶς τάξεις τῶν Δημοτικιστῶν. Ἀνοίξει τὸ πρῶτο σωτήριο ρῆγμα καὶ προσανατόλισε τὸ Δημοτικιστικὸ Κίνημα στὴ σωστὴν κατεύθυνσην. Ο «'Ελληνοκεντρισμὸς» τοῦ Δραγούμη τοῦ Πέτρου Βλαστοῦ κ.ἄ. — μία παραλλαγὴ τοῦ χτεσινοῦ κλασσικισμοῦ — ἀντιμετωπίζεται ἐπιστημονικὰ καὶ σιγὰ - σιγὰ τὸ Δημοτικιστικὸ Κίνημα βρίσκει τὸν ἑαυτό του. Ἡ ἀναγέννηση τοῦ νεώτερου 'Ελληνισμοῦ θὰ πραγματοποιηθῇ μόνο μὲ τὸν «ἐκ-συγχρονισμὸ του». Μὲ τὴν παρακολούθησην δηλαδὴ τῶν κατακτήσεων τὶς ὅποιες ἐπέτυχε ἡ Δύση στὸ διάστημα ποὺ ἡ πολύχρονη δουλεία ἐμπόδιζε τὸν 'Ελληνισμὸ νὰ ἔρθῃ σὲ ἐπαφὴ μαζὶ της. Ἡ διάρκων συζήτηση στὸ «Νουμᾶ» (1907 — 1909) πάνω στὶς Ιδέες καὶ τὶς θέσεις τοῦ Σκληροῦ, ἔδρασε σὰν καταλύτης ἐμποδίζοντας τὶς νόθες «συζεύξεις». Ἡ λογοτεχνία ἀπὸ τὸ τέλμα τοῦ ρωμαντισμοῦ περνάει σὲ νέες μορφὲς ἔκφρασης. Ο Χατζόπουλος, δ. Θεοτόκης, δ. Παρορίτης καὶ πιὸ μπροστὰ δ. Καρκαβίτσας εἰσάγουν τὶς κοινωνιστικὲς τάσεις. Ἡ αφραγίδα τοῦ Σκληροῦ εἶναι ἔκδηλη μιὰ δλόκληρη δεκαετία στὸ πνευματικὸ καὶ πολιτικὸ χῶρο. Ἀναλύει, καθοδηγεῖ, μάχεται.

'Εὰν τὸ Δημοτικιστικὸ κίνημα ύποβοηθούμενο ἀπὸ

τὴν κριτικὴν καὶ τὶς ὑποδείξεις τοῦ Σκληροῦ καθώρισε τὴν σωστὴν «γραμμὴν πλεύσεως», τὸ νεογέννητο ἐργατικὸν κίνημα, πολλὰ ὀφείλει στήν, ἔστω καὶ κάπιας ἀκαδημαϊκή, δράση του. Ξεδιάλυνε τὶς αὐταπάτες καὶ οὐτοπιστικὲς θέσεις του. Ἐννόσεις ὅτις οἱ οἰκονομικὲς μεταρρυθμίσεις δὲν εἶναι καὶ τόσο εὔκολες, δσο οἱ πολιτικές. Ἐπομένως γιὰ τὴν «μεταρρύθμιση τοῦ καθεστῶτος δὲν ἀρκεῖ μόνον ἡ ἀπαίτηση τοῦ δίκου ἀλλὰ καὶ ἡ συγκρότηση κοινωνικῆς δύναμης, ἡ ὁποία καὶ μόνη μπορεῖ νὰ δρᾷσει ἀποτελεσματικά. Ἡ δργάνωση τῆς Ἐργατικῆς Τάξης καὶ ἡ συνειδητοποίηση τῆς δύναμής της ἥταν ὁ τελικὸς στόχος δράσης τοῦ Σκληροῦ. Καὶ δὲν εἶναι τυχαίο τὸ γεγονός ὅτι δύο χρόνια μετὰ τὴν κυκλοφορία τοῦ «Κοινωνικοῦ Ζητήματος» ξεσπᾶ ἡ Ἐπανάσταση τοῦ 1909 καὶ πέντε χρόνια ἀργότερα ἡ Ἐλληνικὴ Βουλὴ καχύποπτα φιλοζενεῖ τοὺς πρώτους σοσιαλιστὲς βουλευτές.

Γ.' ΟΙ ΚΡΙΤΙΚΕΣ ΣΕΛΙΔΕΣ

Στὸν πρόλογο τῆς μελέτης του «Τὰ Σύγχρονα Προβλήματα τοῦ Ἐλληνισμοῦ», ὁ Σκληρὸς εἶχε ἀναγγείλει τὴν ἔκδοσην σὲ ζεχωριστὸ τόμο τῶν διάσπαρτων ἐδῶ κι' ἔκει μελετῶν του, μὲ τὸν τίτλο «Κριτικὲς Σελίδες». Ισως ξαναδουλεμένες ἀν λάθουμε ὑπ' ὅψη μας τὴν δημοσίευση στὴν «Νέα Ζωή» Ἀλεξανδρείας τῶν δύο κεφαλαίων ἀπὸ τὸ «Κοινωνικό μας Ζήτημα», ποὺ ἐτοίμαζε γιὰ νέα λαϊκὴ ἔκδοση. Δυστυχῶς ἡ μακρόχρονη ἀρρώστεια τὸν ἐμπόδισε νὰ δλοκληρώσῃ τὸ ἔργο του. Ἡ σημερινὴ ἔκδοση τῶν «Κριτικῶν Σελίδων» σὲ δύο τόμους, περιλαμβάνει ὅ,τι δημοσίευσε ὁ Σκληρὸς στὰ περιοδικὰ «Νουμᾶς», «Γράμματα» καὶ «Νέα Ζωή» Ἀλεξανδρείας μέχρι τὸ θάνατό του, συμπεριλαμβανομένης καὶ τῆς μελέτης του «Ἡ Φιλοσοφία τοῦ Πολέμου καὶ τῆς Ειρήνης». Δυστυχῶς δὲν μπορέσαμε νὰ συμπεριλάθουμε καὶ τὰ ἄρθρα ποὺ δημοσίευσε ὁ Σκληρὸς στὶς ἐφημερίδες «Κλειδοῦ» καὶ «Νέα» Ἀλεξανδρείας.

Τόσο ή 'Εθνική δσο καὶ οἱ λοιπὲς βιβλιοθῆκες στερούνται τῶν σωμάτων τῶν παραπάνω ἐφημερίδων.

Δ. ' ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΑ

Ο Γ. Σκληρὸς (Γ. Κωνσταντίνος) γεννήθηκε τὸ 1878 στὴν Τραπεζοῦντα, δῆπου τέλειωσε τὶς Γυμνασιακές του σπουδές. Τέσσαρα χρόνια ἀσχολεῖται πλησίον τοῦ γαμπροῦ του στὴν 'Οδοσσό μὲ τὸ ἔμποριο. Ἀκολούθως ἐγγράφεται στὴν 'Ιατρικὴ Σχολὴ τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Μόσχας. Παρακολουθεῖ μαθήματα Φιλολογίας στὸ ξακουστὸ Πανεπιστήμιο τοῦ Ντόρπατ. Λαμβάνει ἐνεργὸ μέρος στὴν 'Επανάσταση τοῦ 1905 καὶ μετὰ τὴν καταστολὴ τῆς ἀπὸ τὰ τσαρικὰ στρατεύματα καταφεύγει στὴν Γερμανία καὶ ἐγγράφεται στὴν 'Ιατρικὴ Σχολὴ τῆς Ιένας. Ἐκεῖ σπουδάζει συστηματικὰ τὴν 'Ιατρικὴ καὶ Βιολογία κοντὰ στὸ διάσημο Χαΐκελ. Ἀπὸ τὴν Ρωσία ἀκόμη ἀσχολεῖται μὲ τὴν σοσιαλιστικὴ φιλολογία. Μελέτησε τὰ ἔργα τοῦ Πλεχάνωφ. Στὴν Γερμανία συμπλήρωσε τὶς Κοινωνιολογικές του γνώσεις. Ἐκεῖ γνωρίστηκε μὲ τὸν Κ. Χατζόπουλο, τὸν Δ. Γληνό, τὸν Φ. Πολίτη. Τὸ 1907 κυκλοφορεῖ τὴν μικρὴ μελέτη του «Τὸ Κοινωνικό μας Ζήτημα», μὲ τὴν ὁποίᾳ ἔστρεψε τὴν 'Ιδεολογικὴ κίνηση τῆς 'Εποχῆς πρὸς τὴν μελέτη τῆς νεοελληνικῆς Κοινωνίας μὲ τὴν μέθοδο καὶ προοπτικὴ τῆς μαρξιστικῆς κοινωνιολογίας. Τὸ 1911 ἐγκαθίσταται στὴν Αἴγυπτο.

Ἀπὸ τότε ὁ Σκληρὸς γίνεται πανελλήνια γνωστός. Ἀνοίγει διάπλατα τὶς θύρες τῆς ἐρευνητικῆς συζήτησης.

Τόσο «Τὸ Κοινωνικό μας Ζήτημα» δσο καὶ ἡ συμμετοχὴ του στὴ συζήτηση ποὺ ἔγινε στὸ «Νουμᾶ» (1907 – 1909) ύποβοηθεῖ στὸν ξεκαθαρισμὸ τῆς οὐτοπιστικῆς ἀτμόσφαιρας τῶν σοσιαλιστικῶν ἀντιλήψεων τῆς ἐποχῆς. Ἀπὸ τὸ 1911 ὁ Σκληρὸς ἐγκαθίσταται στὴν Αἴγυπτο. Στὸ 1915 ίδρυει μαζὶ μὲ ἄλλους διανοούμενους τὸ 'Ἐντευκτήριον Καΐρου' καὶ στὰ 1917 τὴν «Λαϊκὴ Λέσχη» μὲ τὴν ἐλπίδα ὅτι οἱ νέες ιδέες θὰ μποροῦσαν νὰ περάσουν καὶ

στίς μάζες. Τὸν ίδιο χρόνο δημοσιεύει «τὴ φιλοσοφία τοῦ Πολέμου καὶ τῆς Εἰρήνης». Πρωτοστατεῖ στὸν ίδρυσθαι τῆς «Δημοτικιστικῆς Ὀμάδας» καὶ τοῦ «Ἐκπαιδευτικοῦ Ὀμίλου Αἰγύπτου».

Τὸ 1919 κυκλοφορεῖ τὴν ἐκτενέστερην μελέτην του «Τὰ σύγχρονα προβλήματα τοῦ Ἑλληνισμοῦ». Πολλοὶ δρῆκαν δχὶ αὐστηρὰ σύμφωνες μὲ τὸν Μαρξισμὸν τὶς ἀναλύσεις καὶ ίδιως τὰ συμπεράσματα τοῦ Σκληροῦ γιὰ τὸ παρδὺ καὶ τὸ μέλλον τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Στὶς 22 Δεκεμβρίου 1919 (4 Ιανουαρίου 1920) πεθαίνει σὲ ἡλικίᾳ 42 ἔτῶν.

Ε'. ΕΡΓΑ

«Τὸ Κοινωνικό μας Ζήτημα» Ἀθῆναι 1907. Β' ἔκδοση. Ἀθῆναι 1922, Γ' ἔκδοση Ἀθῆναι 1971.

«Ἡ φιλοσοφία τοῦ Πολέμου καὶ τῆς Εἰρήνης» Ἀλεξάνδρεια 1917

«Τὰ σύγχρονα προβλήματα τοῦ Ἑλληνισμοῦ» Ἀλεξάνδρεια 1919. Β' ἔκδοση Ἀθῆνα 1970.

«Κριτικὲς Σελίδες» Ἀθῆνα 1971.